

**ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНЬОГО РЕЖИСЕРА-ПЕДАГОГА ТЕАТРАЛЬНОГО КОЛЕКТИВУ**

Метою дослідження є висвітлення сучасних підходів до проблем навчально-виховного процесу у вищій школі, орієнтованих на формування творчої особистості, на пошук ефективних умов, які забезпечують продуктивність виховної системи вищого навчального закладу як відкритого взаємодіючого організму, спрямованого на розгляд особистості як динамічного утворення і просторово-часових взаємозв'язків з навколишнім світом, як джерела суб'єктивності у її вищому прояві – творчості. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні аналітичного, функціонального, порівняльного, мистецтвознавчого, культурологічного, системного, аксіоматичного методів дослідження основних складових формування творчої особистості майбутнього режисера-педагога театрального колективу, обґрунтуванні єдності педагогічних концептуальних положень, принципів, окремих методик загальнонаукової і театральної педагогіки і под. **Наукова новизна** полягає у розробленні теоретичної моделі творчої особистості майбутнього режисера-педагога, загальна структура якої включає підструктури: спрямованість особистості; індивідуальна культура особистості (досвід); характерологічні властивості та якості особистості. **Висновки.** У результаті здійсненого дослідження можна зробити висновки, що, по-перше, цілісна система театральної теорії, методики та режисерської техніки у поєднанні з теорією творчості, школою акторської майстерності, науковим узагальненням режисерської практики має не тільки мистецьку цінність, а й педагогічну та культурологічну. В цьому аспекті розглядається проблема формування творчої особистості майбутнього режисера-педагога, здатного виконувати широкий спектр художньо-творчої театральної, педагогічної та соціокультурної діяльності; по-друге, сучасний підхід до підготовки фахівців соціокультурної сфери орієнтує на формування творчої особистості відповідно до нових вимог практики, тенденцій розвитку системи вищої гуманітарної освіти; по-третє, виховання творчої особистості вимагає перебудови системи підготовки майбутніх режисерів-педагогів. Проте пануючий довгий час у практиці управління вищою школою предметно-технократичний підхід сприяв засвоєнню певної суми професійно значущих знань, умінь і навичок, формуючи репродуктивно-виконавський тип мислення і поведінки, не сприяв розвитку самостійності, ініціативи, прояву індивідуальної художньої творчості студентів, особливо в роботі з театральним колективом.

Ключові слова: режисер-педагог, театр, театральний колектив, художньо-педагогічний аспект, професійні особистісні якості, режисерська діяльність.

Гусакова Ніна Николаевна, кандидат педагогических наук, профессор кафедры режиссуры и актерского искусства Киевского национального университета культуры и искусств

Основные составляющие формирования творческой личности будущего режиссера-педагога театрального коллектива

Целью работы есть рассмотрение современных подходов к проблемам учебно-воспитательного процесса в высшей школе, ориентированных на формирование творческой личности, на поиск эффективных условий, которые обеспечивают продуктивность воспитательной системы высшего учебного заведения как открытого взаимодействующего организма, направленного на рассмотрение личности как динамического создания и её пространственно-временных взаимосвязей с внешним миром, как источника субъективности в её высшем проявлении – творчестве. **Методология** исследования состоит в применении аналитического, функционального, сравнительного, искусствоведческого, культурологического, системного, аксиоматического методов исследования основных составляющих формирования творческой личности будущего режиссера-педагога театрального коллектива, обосновании единства педагогических концептуальных положений, принципов, отдельных методик, общенаучной и театральной педагогики и т. д. **Научная новизна** состоит в разработке теоретической модели творческой личности будущего режиссера-педагога, общая структура которой включает подструктуры: направленность личности; индивидуальная культура (опыт); характерологические способности и качества личности. **Выводы.** В результате проведенного исследования можно сделать следующие выводы: во-первых, целостная система театральная теории, методики и режиссерской техники в соединении с теорией творчества, шкалой актерского мастерства, научным обобщением режиссерской практики имеет не только художественную ценность, но и педагогическую и культурологическую. В этом аспекте рассматривается проблема формирования творческой личности будущего режиссера-педагога, способного исполнять широкий спектр художественно-творческой, театральной, педагогической и соціокультурной деятельности; во-вторых, современный подход к подготовке специалистов соціокультурной сферы ориентирует на формирование творческой личности относительно к новым требованиям практики, тенденциям развития системы высшего гуманитарного образования; и последнее, воспитание творческой личности требует перестройки системы подготовки будущих режиссеров-педагогов. Однако, господствующий долгое время в практике управления высшей школою предметно-технократический подход сопутствовал усвоению определенной суммы профессионально значимых знаний, умений и навыков, формируя репродуктивно-исполнительский тип мышления и поведения, не сопутствовал

розвитку самостійності, ініціативи, проявленню індивідуального художественного творчості студентів – особливо в роботі з театральним колективом.

Ключевые слова: режиссер-педагог, театр, театральний колектив, художественно-педагогічний аспект, професійні особистісні якості, режисерська діяльність.

Gusakova Nina, PhD in Pedagogic Sciences, Professor of direction and actor's mastery department, Kyiv National University of Culture and Arts.

The main components of the formation of creative personality of future director-teacher in a theater group

The purpose of the article is to highlight current approaches to the problematics of educational process in higher school, focused on the formation of creative person, search for the effective conditions, which ensure the performance of the educational system of higher education institution as an open interacting body, oriented to the development of an individual as a dynamic formation and his spatial and time interactions with the environment as a source of subjectivity in its highest manifestation – creativity. **Methodology.** Research methodology consists of application of analytical, functional, comparative, art, cultural, systematic and axiomatic methods of research of the main components of the creative person of future director-teacher of a theater group, justification of unity of pedagogical conceptual provisions, principles and some methods of general scientific and theatrical pedagogy, etc. **Scientific novelty.** Scientific novelty lies in the development of theoretical models of a creative personality of future teacher-director, general structure of which includes substructures: orientation of the individual, individual culture of personality (experience) and characterological capabilities and qualities of personality. **Conclusions.** As a result of this research we can make the following conclusions, first – a complete system of theatrical theory, methodology and directing techniques in conjunction with the theory of art, school of acting, scientific generalization of directing practice has not only artistic value but also educational and cultural one. In this respect, this research considers the problem of development of creative personality of the future teacher-director, able to perform a wide range of artistic and creative theatrical, educational and socio-cultural activities. Secondly, the modern approach towards the training of the specialists of socio-cultural sphere focuses on the formation of creative personality regarding new practices and development of trends of higher liberal education. Finally, training of creative personality requires restructuring of the training system of future directors-teachers. However, prevailing for long time in higher school subject-technocratic approach facilitated the absorption of a certain amount of professionally relevant knowledge and skills, forming reproductive and executive way of thinking and behavior and did not contribute to the development of self-reliance, initiative and individual creativity of students, especially in work with theater companies.

Keywords: director-teacher, theater, theater group, art-pedagogical aspect, professional personal qualities, director's activities.

Процеси демократизації та гуманізації суспільства в українській державі створюють нові умови вибору шляхів життєдіяльності кожної особистості, реалізації її можливостей, здібностей, таланту, активної участі в творчих зверненнях. Перед вищими навчальними закладами нашої держави, визначаються стратегічні завдання щодо перебудови системи освіти в Україні, головними з яких є створення умов для формування творчої особистості громадянина, реалізації його духовного, професійного потенціалу в навчальному процесі, підготовки нової генерації творчих кадрів у системі вищої гуманітарної освіти з орієнтацією на здійснення ними багатогранної діяльності в соціально-культурній сфері.

Актуальність теми дослідження полягає у важливості та складності окреслених завдань щодо формування творчої особистості майбутнього фахівця режисерської спеціальності як митця, вчителя, вихователя, керівника аматорського театального об'єднання. Особливої уваги ця проблема набуває в системі вищої театальної освіти, підготовки спеціаліста режисера-педагога, спроможного здійснювати поліфункціональну творчу діяльність у театральному колективі.

Аналіз філософської, психологічної, педагогічної, культурологічної, театрознавчої літератури дає можливість розглядати проблему підготовки висококваліфікованих режисерів-педагогів у ракурсі нового гуманістичного підходу до розробки національної системи підготовки педагогічних кадрів у сфері театально-художньої творчості, включаючи й аматорську. Система спирається на наукові дослідження природи творчості; процесуальність творчості; формування творчої особистості; теорію системно-структурного аналізу психолого-педагогічних явищ; концепцію професійного становлення сучасного спеціаліста з вищою освітою; гуманістичну особистісно-орієнтовану парадигму; основи професійної театальної культури режисера (Л. С. Курбас [4], О. М. Матюшкін [5], В. О. Моляко [6], С. Л. Рубінштейн [7] та ін.).

Виховання творчої особистості гуманного демократичного суспільства вимагає перебудови системи підготовки майбутніх режисерів-педагогів. Проте пануючий довгий час у практиці управління вищою школою предметно-технократичний підхід сприяв засвоєнню певної суми професійно значущих знань, умінь і навичок, формуючи репродуктивно-виконавський тип мислення й поведінки, не сприяв розвитку самостійності, ініціативи, прояву індивідуальної художньої творчості студентів, особливо в роботі з театральним колективом.

Метою статті є висвітлення сучасних підходів до проблем навчально-виховного процесу у вищій школі, орієнтованих на формування творчої особистості, на пошук ефективних умов, які забезпечують продуктивність виховної системи вищого навчального закладу як відкритого взаємодіючого організму, спрямованого на розгляд особистості як динамічного утворення, її просторово-

часових взаємозв'язків з навколишнім світом, як джерела суб'єктивності у її вищому прояві – творчості. Така система повинна сприяти самопізнанню, самооцінці, самоактуалізації професійно-творчого потенціалу особистості в процесі її підготовки до творчої діяльності.

Наукова новизна полягає у розробленні теоретичної моделі творчої особистості майбутнього режисера-педагога, загальна структура якої включає підструктури: спрямованість особистості; індивідуальна культура особистості (досвід); характерологічні властивості та якості особистості; спрямованість особистості.

Наявність у студентів професійних знань, умінь і навичок значною мірою впливає на їхню художньо-творчу діяльність у процесі навчання. Водночас дослідження показало, що на практиці, яку здійснювали студенти на етапі вузівського навчання, вони не повністю використовували знання з дидактики, теорії виховання. Вони більш репродуктивно використовували матеріал з дидактичних позицій, не чітко обґрунтовували методіку організації художньо-творчого процесу в театральному колективі театру, а також впроваджували на емпіричному рівні різні форми і методи роботи. Студенти вважають за можливе і необхідне введення до навчального процесу вивчення курсу “Методика викладання фахових дисциплін”.

Студентам необхідні знання з психології, педагогіки, театральної педагогіки, оскільки вони їх в різних ситуаціях використовують підсвідомо, інтуїтивно, проте не мають чіткої системи цих знань. Цей факт розкриває, з одного боку – недостатність у спрямованості курсів з фаху на специфіку педагогічної діяльності майбутніх режисерів, а з іншого, – невміння студентів актуалізувати знання з педагогіки, які можна використовувати в майбутній роботі.

На думку студентів, існує ряд суперечностей у межах спеціальних курсів, спрямованих на професію. До основних суперечностей студенти відносять орієнтацію тільки на художньо-творчу діяльність, на прогнозовану роботу з професійним театральним колективом і неусталеність поглядів щодо функцій викладача, безпосереднього керівника, організатора творчої діяльності в театральному колективі.

Продуктивність виробничої практики для здійснення фахової режисерської підготовки студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв залежить від усвідомлення потреби у співробітництві між суб'єктами навчальної діяльності. Для цього викладачеві потрібно разом із студентом виявляти слабкі або сильні сторони в знаннях, здійснювати конкретні дії щодо усунення недоліків; проектувати перспективу сумісної діяльності в творчому пошуку для вивчення нового матеріалу; плануванні художньо-режисерських дій у постановці творів театального мистецтва, аналізувати здобуті творчі досягнення; підвищувати показники атмосфери “причетності”, стимулюючи ініціативу студентів, здійснювати корекцію процесу і результату залежно від різних умов художньо-творчої сумісної діяльності. Така сумісна діяльність викладача і студента виступає як науковий пошук, що забезпечує ефективність розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього режисера як педагога.

Особливого значення набуває, на думку викладачів, створення позитивного морально-психологічного клімату, доброзичливої, творчої атмосфери в процесі навчання студентів взагалі й в процесі педагогічної взаємодії, тобто на рівні співтворчості [2].

Формування творчої особистості майбутнього режисера стає тоді результативною, якщо вона приводить у ту чи іншу сферу театральної діяльності студентів, спонукає до їх продуктивного розвитку, до посилення орієнтації на кращі результати, до пошуку нових творчих перспектив.

У дослідженні ми звертали увагу на визначення соціокультурної орієнтації студентів-режисерів у вузівському навчанні. Їх усвідомлене ставлення до цієї діяльності давало можливість визначити не тільки рівень інтелектуального, професійного розвитку, а й сформованість спеціальних знань у сфері театального мистецтва та співвіднести їх із соціальним ідеалом та практичною діяльністю.

На формування творчої особистості майбутнього режисера-педагога впливають знання основ методіки підбору репертуару для різних типів категорій театрів; робота режисера над спектаклем; індивідуально з виконавцями-акторами; над сценографічним вирішенням вистави тощо. У процесі практичної діяльності режисер вирішує найбільш оптимальні завдання керівного, художнього, організаційного й психолого-педагогічного характеру.

Практика показала, що режисер визначає і конкретизує завдання, що реалізуються у виборі п'єси, в окресленні складу виконавців, в створенні задуму вистави (зерно – образ – прийом), у визначенні творчих планів. Типи завдань, які вирішує в даних ситуаціях режисер, належать до категорії нестандартних, творчих і позначених педагогічною спрямованістю.

Таким чином, на формування творчої особистості майбутнього режисера-педагога безпосередньо впливають наявність високого рівня професійних знань, до якого студенти відносять знання теорії і методіки режисерської і акторської майстерності та окремі аспекти педагогічної спрямованості, саме організаційного плану. Все це створює не цілком чітку настанову на розуміння функцій майбутнього режисера-педагога як керівника театального художньо-творчого колективу і особливо педагога в широкому розумінні цього поняття, а не тільки викладача фахових дисциплін. Але студенти усвідомлюють специфіку психолого-педагогічної діяльності в досить вузькому плані. Серед функцій майбутнього режисера-педагога перевагу

віддають таким: організаторській, виконавській, виховній. На думку респондентів-студентів, педагогічні аспекти завжди проявляються в тій чи іншій мірі в практичній творчій діяльності. Більш обмежено виявилися дидактичні, перцептивні, комунікативні, науково-пізнавальні функції, оскільки вони потребують більш високої професійної підготовленості до їх здійснення, більш глибоких педагогічних знань, що забезпечать певну майстерність у педагогічному творчому пошуку майбутнього режисера.

Особливого значення набуває емоційний фон, який визначається рівнем емоційної насиченості в змісті навчання, в комунікативній взаємодії, в наявності стимулюючих емоційних ситуацій в освітній діяльності. Оскільки на пізнавальний процес впливає не тільки раціональна сфера особистості, але й емоційно-вольова, та їх взаємодія.

Творча реалізація емоційно-вольових станів студентів залежить від уміння контролювати особистісне самовідчуття, наявність педагогічного такту, під яким мається на увазі почуття міри, делікатності, стриманості, вміння виявляти емоції відповідно до художньо-творчих завдань, у міжособистісних стосунках регулювати їх стабільність. Отже, майбутньому режисеру-педагогу необхідне вміння керувати своїми емоціями, розумно використовувати методи заохочення, проявляти культуру поведінки, зважати на думки інших, об'єктивно оцінювати творчу роботу колег і свою [3].

У вирішенні проблеми формування творчої особистості майбутнього режисера-педагога особливе значення надається розвитку здібностей усвідомлювати, аналізувати педагогічний досвід, здійснювати дослідницьку діяльність, а також уміння визначати основну ідею і переносити її в нові педагогічні умови. В цьому зв'язку, ґрунтуючись на позиціях педагогіки, необхідно використовувати досвід педагогічних ситуацій та вирішення завдань, які передбачають наступні завдання: аналіз мікросередовища, в якому відбувається подія, сама дія; переструктурування фактів, що перекладені в завданні на мову педагогічних категорій; виявлення суперечностей, які є витокami розвитку дії, явища; визначення характеру й спрямованості явищ, що розглядаються; висунення гіпотези як припущення та шляхи її вирішення; визначення засобів педагогічного впливу; визначення результативності в досягненні мети за умов цього впливу; окреслення теоретичних педагогічних положень, які успішно чи невдало були використані в процесі аналізу педагогічної ситуації, обговорення недоліків, які мали місце при вирішенні цих ситуацій; визначення форм, методів і засобів педагогічного впливу для забезпечення позитивної результативності; прояв уміння робити узагальнення в типових обставинах діяльності режисера як педагога, організатора, керівника, вихователя театрального колективу [1].

Головним фактором у набутті навичок та вмінь професійної діяльності майбутнього режисера є самостійна робота по вдосконаленню фахової майстерності яка складається з наступної сфери діяльності: розширення та поглиблення знань у галузі сценічної діяльності; інтерес до загальнонаукових знань; потреба в самотворчості. Отже, діяльність режисера потребує активної самостійної роботи в аспекті самовдосконалення.

Кожна творча особистість майбутнього режисера-педагога має різний рівень сформованості спеціаліста-професіонала. Отже, їх можна охарактеризувати за критеріями трьох рівнів.

Студенти, яких умовно ми відносимо до певного творчого рівня, характеризуються цілеспрямованістю, стійкістю, позитивною активністю в індивідуальному прояві режисерської професійної і педагогічної діяльності, що виступає основою творчості. Вони виявляють сформованість загальнолюдських цінностей в усіх сферах життєтворчості. Їм притаманні соціально значні мотиви професійного самовизначення, що спонукають до набуття фахових та психолого-педагогічних знань. Педагогічна спрямованість в структурі режисерської діяльності цієї категорії студентів характеризується стійкістю, а емоційний вияв – індивідуальною пластичністю. Усвідомлена ними потреба в творчості стимулюється самим процесом творчості і розкривається в самотворчості. Творчий рівень їх підготовки визначає адекватність сформованості творчого потенціалу майбутнього режисера-педагога.

Реконструктивний рівень до нього ми відносимо студентів, в яких педагогічні можливості не повністю визначалися в процесі професійної режисерської діяльності, а також і в реалізації особистісних властивостей і якостей. Ці студенти вважають основним спрямованість на гуманістичні цінності, однак усвідомлення їх визначається частково. На цьому рівні студенти виявляють значний інтерес пізнавального характеру до різних видів та жанрів театрального мистецтва, не усвідомлюючи доречності педагогічних аспектів їх подальшого використання в практичній художньо-творчій діяльності. Соціокультурна спрямованість їх особистості виявляється в організації самовдосконалення у мистецькій сфері більше, ніж у педагогічній. Загально-педагогічні знання набули у них особистісного усвідомлення з проявом елементів їх практичного перенесення в ситуацію художньо-творчої режисерської діяльності. Вони виявляють інтерес до нововведень. В педагогічних ситуаціях усвідомлюють проблему, програмуєть хід її виконання, але не завжди адекватно зумовлюють педагогічні впливи. В самоорієнтації такі студенти виявляють сформованість уміння на засвоєння нового. Емоційно-вольова сфера у них має певні ознаки мобільності. Однак студенти цієї категорії виявляють одноплановість режисерсько-педагогічної підготовки. Вони не завжди реалізують набуті знання, вміння та навички на практиці. Їх характеризує недостатність самооцінки, критичного ставлення до особистісної діяльності. Коло їх асоціативних уявлень, фантазії, уваги про-

являється епізодично. У студентів реконструктивного рівня творчий потенціал не цілком сформований в аспекті реалізації особистісних якостей.

Репродуктивний рівень – характерний для студентів, творчий потенціал яких недостатньо чітко виявляється в режисерсько-педагогічній діяльності. Їх характеризує нестійке ставлення до професійної режисерської діяльності, але вони позитивно ставляться до творчих здобутків своїх колег. Загальнопедагогічні знання, вміння та навички використовуються за інструкцією як репродуктивні. Не зовсім правильно вони визначають доцільність перенесення знань у нову ситуацію. Інтелектуальна активність проявляється недостатньо. Студенти епізодично встановлюють зв'язки між фактами та явищами, хоча й роблять спроби усвідомленого ставлення до визначеного способу дій. Вони розуміють інновації, що здійснюються іншими, але самі не можуть подати нову ідею. Змістовна частина театральності-постановочної роботи виконується тільки за інструкцією. Їх індивідуальний стиль діяльності ще не сформований. Зовнішні стимулюючі фактори спонукають студентів до підсилення мотивації в докладанні зусиль щодо особистісної самоорганізації. Емоційно-вольова сфера не досить розвинена щодо стійкості в різних негативних ситуаціях.

Результати констатуючого експерименту показали, що для продуктивного вирішення складних завдань формування творчої особистості режисера аматорського театральності об'єднання слід значно розширити, вдосконалити зміст і методи навчально-виховної роботи у системі вищої гуманітарної освіти, розробити, апробувати та експериментально перевірити такі педагогічні умови, які ефективно вирішують проблему підготовки кваліфікованих кадрів.

Виникає необхідність у трансформації існуючих та у розробці нового курсу, пов'язаного з педагогікою аматорської театральності діяльності, введення якого в навчально-виховний процес, на нашу думку, створить позитивні умови щодо розвитку творчої особистості майбутнього режисера-педагога самодіяльного театральності об'єднання.

Висновки. Формування творчої особистості майбутнього режисера-педагога відбувається на основі художньо-творчої діяльності в постановці вистав або окремих фрагментів. Все це є цілісним режисерсько-педагогічним процесом. Саме цілісність педагогічного процесу виступила головною настановою у формуванні підготовки майбутніх фахівців-режисерів. Можна дійти висновку, що тільки при постійному здійсненні студентами системи соціально-педагогічних стратегій щодо режисерської діяльності забезпечується розвиток їх творчого потенціалу, формується адекватність оцінки етапів художньо-творчої роботи, проявляються необхідні узагальнення, накопичується фаховий і педагогічний досвід. Водночас необхідно модифікувати сам підхід до підготовки студентів-режисерів, враховуючи залучення їх до дослідження цілісного процесу створення вистави з орієнтацією на педагогічну діяльність.

Література

1. Зязюн І. А. Естетичний досвід особистості / І.А. Зязюн. – К.: Вища школа, – 1984. – 172 с.
2. Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В.П. Иванов. – К.: Наукова думка, 1977. – 250 с.
3. Ионин Л. Г. Основания социокультурного анализа / Л.Г. Ионин. – М.: Рос. гос. гуманит.ун-т., 1996. – 152 с.
4. Курбас Л. Філософія театру / Леся Курбас ; упоряд. М. Лабінський ; [ред. М. Москаленко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 917 с.
5. Матюшкин А. М. Мышление, обучение, творчество / А. М. Матюшкин. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: МОДЕК, 2003. – 720 с.
6. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти обдарованості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – № 1 – С. 4-5.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 688 с.

References

1. Zyazyun I.A. (1984). Aesthetic experience of the individual. Kyiv: High School, 172 [in Ukrainian].
2. Ivanov V.P. (1977). Human Activities – knowledge Kyiv: Scientific thought 250 [in Russian].
3. Yonyn L.G. (1996). The basis of the socio-cultural analysis. Moscow: Ross. state. humanyt.un-t.152 [in Russian].
4. Kurbas L. (2001). Philosophy theater. Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", [in Ukrainian].
5. Matiushkin A. M. (2003). Thinking, learning, creativity. Moscow: Izd-vo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta; Voronezh: MODEK [in Russian].
6. Moliako V.O. (1998). Recent social and psychological aspects of talent. Obdarovana dytyna [in Ukrainian].
7. Rubinshtein S.L. (1998). Fundamentals of General Psychology. SPb. : Piter Kom [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 07.05.2017 р.